

Verslag conferentie: *Stem, beeld en verhaal van vrouwen*

vrijdag 4 november 2011 Pakhuis De Zwijger Amsterdam

Verslag: Saskia Kuus

Kunstfactor (sectorinstituut amateurkunst) organiseerde in samenwerking met MOVISIE (kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling) de conferentie *Stem, beeld en verhaal van vrouwen* over de waarde van kunst voor de empowerment van vrouwen in sociaaleconomisch kwetsbare posities. De conferentie vindt plaats op de 5de etage van Pakhuis De Zwijger in Amsterdam, van waaruit een prachtig uitzicht over het IJ en het Java-eiland het decor vormt.

Er zijn meer dan 90 inschrijvingen voor de conferentie, opvallend is dat er slechts drie mannen aanwezig zijn! Eén van de mannen is de fotograaf en een andere is panellid...

Welkom door gesprekleidster Tanja Fraai, debatleider en programmamaker

Tanja heet alle aanwezigen namens Kunstfactor en MOVISIE van harte welkom en vat het thema van de middag krachtig samen: Kunst als empowerment voor vrouwen. De centrale vraag van de middag zal zijn: Hoe empower je vrouwen door kunst? Is het mogelijk dat je door samen kunst te maken krachtiger wordt?

Introductie door Friederike Weisner, hoofd Beeldende Kunst, Nieuwe Media en Theater, Kunstfactor

Friederike Weisner heet met name alle aanwezige dames welkom en vraagt zich af waar de mannen zijn. Het gaat vanmiddag toch om empowerment en om maatschappelijke en economische thema's. Misschien staan er te weinig heren in het adressenbestand? De reden voor Kunstfactor en MOVISIE om deze conferentie te organiseren is om te laten zien dat kunstbeoefening zorgt voor participatie. Deze middag is bedoeld als inspiratie en deskundigheidsbevordering. Hopelijk worden vanmiddag netwerken vergroot en samenwerkingsverbanden gelegd. In deze tijd van bezuinigingen is het belangrijk om zo veel mogelijk samen te werken. Het gaat om vrouwen en meiden in kwetsbare posities. Voor hen is kunstkracht nodig.

Presentatie 8 krachtige projecten

Het eerste gedeelte van de middag bestaat uit de presentatie van acht verschillende projecten uit het gehele land die exemplarisch zijn voor kunst als empowerment voor vrouwen. De eerste twee projecten zijn overwegend persoonlijk/sociaal van aard, drie projecten hebben vooral maatschappelijke en economische betekenis en de laatste drie projecten gaan met name over de nieuwe generatie, over het doorgeven van kracht.

Stut theater, Donna Risa en Safi Zarghuna

Het Stut Theater uit Utrecht bestaat al 35 jaar en is ontstaan in 1977 als wijktheater: samen met de bewoners de barricades op. Het doel van het Stut Theater anno 2011 is mensen die op grote afstand staan van kunst en cultuur, door middel van theater en podiumkunsten hun verhaal te laten vertellen op een podium. Donna Risa is artistiek leider van het Stut Theater. Een van de voorstellingen die de laatste tijd gemaakt zijn, is "Sahar, een vrouw uit Afganistan", met Safi Zarghuna in de hoofdrol. Volgens Donna Risa kun je vrouwen krachtiger maken door te werken vanuit gelijkwaardigheid van bewoners en de kracht van toneel. Door oprecht te luisteren naar de verhalen van vrouwen voelen zij zich serieus genomen en hebben zij het gevoel dat er écht naar hen geluisterd wordt. Het omzetten van het eigen verhaal in een voorstelling geeft vrouwen meer zelfvertrouwen. Safi Zarghuna vertelt dat ze door de voorstelling makkelijker Nederlands durft te spreken. Het spannendste voor haar was om de voorstelling te spelen voor een groep Afghaanse vrouwen, maar de reacties waren zeer positief!

De spelers voor de voorstellingen worden gevonden via woningbouwverenigingen, welzijnsinstellingen en via toevallige gesprekken op bijeenkomsten in de buurt. Volgens Donna heeft ieder mens een mooi verhaal. "Ik denk nooit: deze vrouw heeft te weinig meegemaakt".

Stichting Zeeuwse wereldvrouwen, Jessica Stein en Ully Tri Anda Yuliasty

De Zeeuwse wereldvrouwen op Schouwen-Duiveland bestaan 12 jaar en zijn ontstaan vanuit het asielzoekerscentrum en het sociaal cultureel werk. Op Schouwen-Duiveland is een grote diversiteit aan culturen, er zijn veel migranten- en vluchtelingenvrouwen. Bij de Zeeuwse wereldvrouwen is 50% allochtoon en 50% autochtoon. Het doel van de stichting is om de positie van vrouwen te versterken, het gaat om bewustwording, vrijheid, vrouwenrechten en solidariteit.

Nadat de landelijke subsidie voor de stichting werd beëindigd heeft de Frits Lensvelt Stichting voor drie jaar financiële steun toegezegd. De lokale politiek steunt de stichting helaas niet.

Elke week komen de Zeeuwse wereldvrouwen bijeen. Kunst is een belangrijk onderdeel van de programmering. Rosemarijn Lagerweij is de begeleider van de kunstprojecten. Vaak wordt in één middag iets gemaakt, bijvoorbeeld een doosje om te delen. Soms duurt een project langer. Veertig vrouwen hebben samengewerkt aan een groot wandkleed met als thema Vrijheid. In 25 verschillende talen is het woord vrijheid verwerkt in het kleed. De bijeenkomsten zijn laagdrempelig en de vrouwen voelen zich er veilig. Er wordt geluisterd en je bent er echt welkom. Vrouwen komen ook naar de bijeenkomsten om beter Nederlands te leren. Tijdens het werken met mooie materialen komen de gesprekken als vanzelf op gang. Door vragen te stellen over de keuzes die gemaakt worden: 'Waarom maak je wat je maakt?' voelen de vrouwen zich serieus genomen. De talenten en verhalen zijn er om gezien en gehoord te worden.

Wereldwijven, Jolanda Branderhorst en Nathaly Pontilus

Jolanda Branderhorst startte de Wereldwijven vanuit een galerie voor toegepaste kunst in Dordrecht. Wereldwijven helpt vrouwen om door middel van creativiteit meer lef te krijgen en ook om beter Nederlands te spreken. Wereldwijven wordt niet gefinancierd, ze maken 'krachtige kussens voor mannen' die in het hoge segment van de markt verkocht worden voor € 165,- per stuk. Het werken in een mooie ruimte met mooie materialen maakt de vrouwen trots op hun werk. Mensen die verplicht vrijwilligerswerk moeten doen kunnen terecht bij de Wereldwijven. Ze leren handwerken (iets wat niet elke vrouw automatisch kan! Velen hadden wel iets anders aan hun hoofd...) en zelfstandig beslissingen nemen. De vrouwen mogen bijvoorbeeld zelf keuzes maken in het kleurgebruik waardoor het werk echt van henzelf wordt.

Wereldwijven heeft zelfs een prijs gewonnen in Dordrecht, waardoor de vrouwen bijzonder trots waren op hun eigen werk. Het doel van Wereldwijven is om het talent van vrouwen te ontdekken.

ZinaPlatform, Elly Ludenhoff en Malika Mehdaoui

Het ZinaPlatform is ontstaan vanuit theater de Balie in Amsterdam. Adelheid Roosen zocht een locatie voor interviews voor haar 'gesluisde monologen' en kwam zo in contact met Elly Ludenhoff. Het project rond de gesluisde monologen bracht zoveel positieve energie dat besloten is om daar meer mee te doen en op zoek te gaan naar de 'moeders' die vaak onzichtbaar blijven. In de wijk Bos en Lommer heeft Zina in vier maanden tijd door middel van verhalen en eten een verbinding gelegd tussen vrouwen en de buitenwereld.

Malika Mehdaoui deed zes jaar lang vrijwilligerswerk bij Zina door te tolken. Bij Zina wordt samen gekookt en zijn er inloopochtenden voor vrouwen uit alle culturen. Het koken wordt nu zo professioneel aangepakt dat Malika in dienst is bij de Tafel van Zina, een cateringbedrijf. In de wijk Sloterveer heeft Zina door middel van de vrouwen zelf, die als ambassadeurs optreden, andere vrouwen achter de voordeur vandaan gekregen.

Zina wordt gesteund door het Europees Integratie Fonds en het Fonds voor Cultuurparticipatie. Door de Tafel van Zina is een aantal vrouwen nu economisch zelfstandig.

Wereldvrouwen zingen samen, Violeta Meta

Violeta Meta heeft het koor *Wereldvrouwen zingen samen* opgericht om vrouwen uit verschillende culturen bij elkaar te brengen. Het zingen is voor veel vrouwen de reden om te komen, maar belangrijker is dat zingen de vrouwen samen brengt. Violeta merkte door haar werk bij Humanitas dat veel vrouwen alleen binnen blijven. Zij is zelf afkomstig uit Albanië en hoorde in Zaandam eigenlijk nergens echt bij. Muziek brengt mensen samen; ook voor vrouwen die weinig of geen Nederlands spreken, of die niet echt durven is er ruimte bij de wereldvrouwen. Elke dinsdagavond is er repetitie en inmiddels treden de wereldvrouwen 4 tot 6 keer per maand op. Toch is het zingen niet het hoofddoel van Violeta. Door de vrouwen samen te brengen kunnen zij elkaar helpen.

Stichting VVFlex, Vanessa Veldhuis en Sarah Ririhena

De Stichting VVFlex staat voor 'Verscheidenheid, Veelzijdigheid en Flexibiliteit in arts culture & people'. Een van de projecten van VVFlex is Ladiesjam. Bij een reguliere muziekschool is er vaak maar een half uur per week les. Bij Ladiesjam is er ruimte voor vrouwen en meiden om in een meidenband met muziek bezig te zijn. Professionals coachen de meidenband. Maar bij Ladiesjam draait het om meer dan muziek maken. Tijdens de bijeenkomsten komt er veel uit de privésfeer naar boven. De meiden komen uit verschillende culturen, maar hebben vaak wel dezelfde problemen. De coaches werken als rolmodel, maar de meiden leren ook veel van en met elkaar. De thuisbasis van Ladiesjam is Almere, maar een grote wens van VVFlex is een landelijk netwerk Ladiesjam.

Stichting Zieraad, Yvette Kopijn

Stichting Zieraad wil met behulp van *oral history* culturele kennis en levensverhalen delen. In de zogenaamde Verhalensalons wisselen vrouwen (levens)verhalen uit. Door het vertellen van hun eigen verhaal, zie je vrouwen hun rug rechten. Door het vertellen van verhalen word je gedwongen om alles op een rijtje te zetten en om naar jezelf te kijken. Het levensverhaal wordt gebruikt als *tool*. Het verhaal dient niet om vastgelegd te worden, maar om in een veilige setting uitgewisseld te worden. In een project met Marokkaanse moeders en dochters leerden de dochters de moeders van een andere kant kennen. In de verhalensalons komt een beweging tot stand: de bewustwording dat ieders verhaal interessant genoeg is om gehoord te worden. Het doel is om de ervaring en de eigen kracht over te dragen op de ander.

Prachtmeiden, Astrid Seriese

Een van de initiatieven van de Stichting Kleurrijke Karavaan in Den Haag is het koor de Kleurrijke Mama's waarin vrouwen uit allerlei culturen samen levensliederen zingen. Astrid Seriese was ook benieuwd naar de dochters, en zo is het koor Prachtmeiden ontstaan. Ongeveer 35 meiden tussen de 14 en 27 jaar komen een keer per week bij elkaar in het Atelier Westeinde; eerst eten ze samen een 'prachthap' en daarna zingen ze samen. De meiden schrijven ook zelf teksten die dan op muziek worden gezet. De muziek is een bindend middel. Binnen het koor ontmoeten meiden uit verschillende culturen en met verschillende leefstijlen elkaar. De groep bestaat uit een mix van meiden 'met een rugzak' en meiden die wat steviger in hun schoenen staan. Ze leren van elkaar en ook van het optreden. Als je optreedt, leer je hoe je je moet presenteren. De meiden worden altijd aangesproken op wat ze kunnen en niet op wat ze niet kunnen.

Pauze met de Tafel van Zina, muzikaal intermezzo door Ladiesjam, gedicht van Najiba Abdellaoui

Tijdens de pauze serveren de dames van de Tafel van Zina met zichtbare trots hun overheerlijke hapjes. Als iedereen weer terug in de zaal is spelen drie meiden van Ladiesjam een aantal nummers

waaronder het toepasselijke “Isn’t She Loveley” van Stevie Wonder. Eigenlijk zijn drie nummers te weinig want ze vinden het leuk om, zoals Vanessa Veldhuis het uitdrukt, “oren te verwennen met muziek”.

Het tweede deel van de middag begint met **Spoken word** door Najiba Abdellaoui, schrijfster/ performance poet en jonge professional. In het gedicht ‘Goud’ portretteert zij prachtig de verschillende invalshoeken in de projecten.

Gesprek met panel en publiek

Onder leiding van Tanja Fraai stellen de panelleden zich voor. Helaas is Jamila Achahchah (Projectleider Leefbaarheid MOVISIE) wegens persoonlijke omstandigheden verhinderd om deel te nemen aan het panel.

Joan Ferrier is directeur van E-Quality het kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit. E-Quality zet zich in voor empowerment en wil graag de krachten en talenten van vrouwen zichtbaar maken. Ook willen ze diversiteit zichtbaar maken en proberen beleidsmakers bewust te maken van het feit dat zij beleid maken voor mannen en vrouwen met heel veel verschillende achtergronden.

Cees van Eijk is voormalig wethouder Welzijn, Cultuur en Diversiteit in Utrecht. Het grote voordeel van zijn portefeuille was dat deze cultuur en diversiteit (emancipatie) combineerde in één functie. Helaas is het Utrechtse College voortijdig gevallen waardoor ook de beleidslijn werd onderbroken. In 1993 richtte hij het reclamebureau MCA communicatie op, gericht op multiculturele reclame. De belangrijkste vraag van de middag is volgens Cees: hoe kun je het belang van kunst voor de empowerment van vrouwen ook bij beleidsmakers op de agenda zetten?

Miriam Gazzah is cultureel antropoloog en onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam. Voor de publicatie *Kunstkracht* die later deze middag gepresenteerd zal worden heeft zij een literatuurstudie verricht naar empowerment. In 2008 promoveerde zij op het proefschrift *Rhythms and Rhymes of Life: Music and Identification Processes of Dutch-Moroccan Youth*. Zij doet onderzoek naar moslimjongeren en jeugdcultuur in Nederland.

Empowerment

De eerste vraag van **Tanja** aan **Miriam** is: wat is empowerment eigenlijk?

Empowerment is te verdelen in twee categorieën: empowerment als eindresultaat en empowerment als proces. Empowerment heeft altijd te maken met kracht op allerlei vlakken. De acht projecten die vanmiddag gepresenteerd zijn hebben als kracht dat ze werken op alle niveaus van empowerment. Ze werken niet alleen voor de vrouwen zelf, maar ook voor hun omgeving. Het zijn wat dat betreft alle acht voorbeeldprojecten.

Beleid

Tanja vraagt aan **Joan** waar heeft het beleid behoefte aan? **Joan** herformuleert deze vraag als: Waar zou ik willen dat het beleid behoefte aan heeft? Want volgens haar hebben veel beleidsmakers helaas helemaal geen behoefte aan advies over empowerment. De projecten tonen dat het mogelijk is om talenten van vrouwen te ontwikkelen. Dat het mogelijk is om emancipatie te bevorderen door vrouwen zelfbewuster te maken. Bovendien wordt de omgeving van vrouwen beïnvloed doordat zij actief zijn, niet alleen de eigen omgeving maar ook een ruimere kring daaromheen. Beleidsmakers kunnen leren van de projecten hoe je Nederland mooier maakt. De methodiek en werkwijze kunnen op andere plaatsen overgenomen worden.

Geld

Een vraag van **Tanja** aan **Cees**: er is op dit moment geen geld, moet je je richten op particulieren? Op politiek-bestuurlijk niveau staat cultuur op een laag pitje en is er nauwelijks emancipatiebeleid. Op dit moment is er weinig aandacht voor ons enthousiaste verhaal over de kracht van kunst voor vrouwen. Er ontbreekt eigenlijk een hoofdstuk: wat doet het in de samenleving? Je moet hard

kunnen maken voor beleidsmakers wat empowerment betekent voor de arbeidsmarkt, voor het gezin, met andere woorden: wat betekenen we voor andere sectoren?

Ook al is er op deze middag al een verbinding gemaakt tussen welzijn en cultuur (door de organiserende partijen), er moet ook een verbinding gemaakt worden met bijvoorbeeld de woningcorporaties. Als vrouwen meer doen in de wijk, wordt de leefbaarheid vergroot en worden ook de huizen meer waard.

Mentaliteit

Volgens **Joan** zijn emancipatie en diversiteit geen woorden waar geld heen mag. Ook kunst is van de politieke agenda verdwenen. Maar toch gaat E-Quality door. Waar moet het geld vandaan komen? Geld is waar beweging is, bijvoorbeeld in de wijken. Je moet creatief kijken hoe je duurzaam een geldstroom kunt creëren.

Er komt een opmerking vanuit de **zaal** dat er wel pogingen zijn om te zoeken naar samenwerking met meer commerciële partijen, maar dat er grote mentaliteitsverschillen zijn. De commerciële partij benadert het project heel zakelijk en dat staat bijna haaks op de intenties van de uitvoerders van het project.

Cees merkt op dat je ook kunt zoeken naar een partner die dingen zakelijk voor je regelt.

Zaal: veel stedelijk geld wordt op dit moment via de wijken verdeeld. Zelfbesturing en wijkconomie zijn nu belangrijke thema's. Het is belangrijk om je activiteit op de juiste plek in te zetten, er zijn dan genoeg ondernemers die met je mee willen doen. Maar het blijft een vermoeiende bezigheid om naast je activiteiten voor het project ook zo te moeten leuren om geld. Aan de andere kant is het ook vermoeiend om voortdurend in een afhankelijkheidspositie te zitten.

Verbinding

In Amsterdam is in oktober de nieuwe emancipatienota van Andrée van Es gepresenteerd en die biedt wel aanknopingspunten. We moeten nu de krachten bundelen. Iedereen doet z'n best, maar waar is de verbindende schakel? Volgens **Joan** is een van de doelen van deze middag om een breder netwerk op te zetten en om meer samen te doen. Volgens **Miriam** is samenbundelen goed, maar de vraag is hoe? Het belangrijkste is om de vertaalslag te maken zodat de politiek ook geïnteresseerd raakt. Miriam doet veel veldwerk onder Marokkaanse jongeren. Er is een aantal Marokkaanse jongens dat rapt en zichzelf heeft opgewerkt. Veel van de jongens kijken tegen hen op. Er is een grote behoefte aan rolmodellen.

Politiek

Tanja: een van de basale vragen is hoe krijg je vrouwen achter de voordeur vandaan?

Miriam: Misschien is actief burgerschap een goed kanaal voor empowerment. Er is bewezen dat de projecten werken, maar .... Volgens **Cees** is kwalitatieve bewijslast nog geen kwantitatieve en hebben bestuurders geen belangstelling voor kleine stapjes. Je zult de politieke *mindset* moeten beïnvloeden door bijvoorbeeld ambassadeurs uit de praktijk te koppelen aan bestuurders die zich voor de zaak willen inzetten.

MOVISIE heeft juist om deze reden ook de samenwerking gezocht met Kunstfactor. Hoe zoek je de juiste ingang. Nu er zoveel bezuinigd wordt op cultuur en welzijn is het zelfs zo dat $1 + 1 = 1$. Bij welzijn nieuwe stijl staat de burger centraal. Het doel is om welzijn meer te professionaliseren en meer direct te werken. Misschien is beïnvloeding van dit proces wel mogelijk. Maar gemeentes zijn zeer divers en er is geen eenduidig beleid.

Zaal: Nu er meer wordt uitgegaan van de eigen kracht van mensen is het van belang om de kaderstelling te zoeken binnen de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) of de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten). **Tanja** vraagt of dit niet een beetje teveel gevraagd is voor alle medewerkers van de projecten. Volgens **Cees** moet de oplossing daarom ook gezocht worden op landelijk niveau. Zoek een bestuurder en kruip in de huid van de ander. Vind een antwoord op de vraag: wat heeft een woningcorporatie aan jouw project? Wat heeft een wethouder aan jouw project? **Joan:** op landelijk niveau proberen we voortdurend met feiten en cijfers te laten zien wat er

gebeurt. We mogen misschien niet zoveel meer lobbyen, maar we hebben bijvoorbeeld samen met de verzekeringsmaatschappij Delta Lloyd een onderzoek gedaan naar de financiële kwetsbaarheid van vrouwen. Het is erg belangrijk om te weten wie je partners zijn.

Zaal: vaak is er juist voor kleinere aanvragen geen geld.

Toekomst en Beeldvorming

Tanja vraagt aan **Kunstfactor**: hoe komen we aan geld? Helaas moet Kunstfactor ook bezuinigen. Zij proberen zoveel mogelijk landelijke ontmoeting en uitwisseling te faciliteren. De publicatie die vanmiddag gepresenteerd wordt is ook uitdrukkelijk bedoeld voor de beleidsmakers. Aan Cees wordt gevraagd of hij het ontbrekende hoofdstuk met de vertaalslag voor beleidsmakers wil schrijven....

Joan benadrukt dat veel projecten wel degelijk economische waarde hebben en dat in het tijdschrift E-Quality wordt getoond wat er allemaal gebeurt. Volgens Miriam is het van groot belang om iedereen bij de samenleving betrokken te houden. Groepen die achter de voordeur blijven, verwijderen zich steeds meer van de maatschappij. Justin Gest van de universiteit van Harvard schreef een belangrijk boek over dit thema: *Apart: Alienated and Engaged Muslims in the West*.

Zaal: We zullen moeten vechten voor kwaliteit en tegen een imago probleem van goedbedoelde fröbelprojecten. Volgens **Cees** is de beeldvorming inderdaad heel belangrijk. Er lijken teveel kleine projectjes te zijn waar mensen bij wijze van spreken zitten te macrameeën. Het is belangrijk dat de terminologie verandert en dat het duidelijk is waarom en voor wie je iets doet.

Joan merkt op dat door de input van allochtone vrouwen de kunst en cultuur meer divers wordt. Deze diversiteit heeft een meerwaarde voor de Nederlandse samenleving. Het cultureel erfgoed wordt vergroot en diverser. Het is belangrijk om te beseffen dat de kunstuitingen uit de ziel van de vrouwen voortkomen.

Miriam: het is ook heel belangrijk om ervoor te blijven vechten dat vrouwen uit hun huis kunnen blijven komen. Als dochters achter de voordeur verdwijnen, werkt dit verwijdering tussen groepen in de samenleving in de hand.

Nog een aanbeveling uit de **zaal**: de maaksters kunnen vaak niet goed verwoorden waarom hun werk zo belangrijk is. Beschrijf daarom de projecten 'van boven af', wees zelfbewust, kwaliteit is ook een bewijs.

Slotwoord en overhandiging publicatie *Kunstkraft – Stem, beeld en verhaal van vrouwen*

Tanja geeft alle panelleden nog een slotwoord en vraagt hen ook aan wie zij een tweede exemplaar van de publicatie *Kunstkraft* zouden willen geven.

Miriam: "Als wetenschapper voel ik mij geroepen om beter in het veld te kijken en dan een vertaalslag naar het publiek te maken." Een tweede exemplaar van de publicatie zou zij aan haar professor geven.

Volgens **Cees** hebben we vandaag een fantastische kijk op verschillende projecten gekregen. De naam van de locatie "Pakhuis de Zwijger" is echter wel symbolisch. Veel projecten zijn teveel naar binnen gekeerd en daar moet echt iets aan gebeuren. "We moeten van het subsidiëren van emancipatie naar het investeren in het nemen van eigen verantwoordelijkheid voor de samenleving." Zijn tweede exemplaar van de publicatie is voor Herman Wijffels.

Joan wil iedereen danken voor hun inspiratie, kracht en talent, die zijn nodig om je werk te kunnen doen. "We gaan stug door!"

Haar tweede exemplaar van *Kunstkraft* wil **Joan** overhandigen aan de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap Marja van Bijsterveldt.

Friederike van Kunstfactor overhandigt de panelleden een exemplaar van *Kunstkraft*. Op de vraag wat Kunstfactor kan doen heeft zij een antwoord dat past in deze tijd: per 31/12/2012 zal Kunstfactor ophouden te bestaan in de huidige vorm als sectorinstituut. Het moet opgaan in een nieuw kennisinstituut voor cultuureducatie en amateurkunst. Dit landelijke kennisinstituut zal o.a.

taken hebben op het gebied van de professionalisering van de cultuureducatie in het onderwijs, de educatiefunctie in de cultuursector en deskundigheidsbevordering voor zowel artistiek als ook bestuurlijk kader in de amateurkunst. Gezien de maatschappelijke ontwikkelingen zou vanuit dit nieuwe instituut op het gebied van amateurkunst ook kennis geleverd kunnen worden aan ontwikkelingen als buurteconomieën en zelfbestuur. Maar hoe e.e.a. exact eruit komt te zien, is op dit moment nog niet duidelijk.

Saskia Grinsven van MOVISIE vertelt dat ook zij gekort zullen worden. Een voorbeeld van goede samenwerking is CAL-XL. Community Arts Lab XL (CAL-XL) is een landelijk laboratorium voor kunst en samenleving. Het is een samenwerkingsverband van zes landelijke organisaties (waaronder Kunstfactor en MOVISIE) en een groot aantal koplopers in het veld met als gezamenlijk doel: werken aan een optimaal productieklimaat voor community arts. CAL-XL werkt aan een onderzoeksagenda om te kunnen tonen wat kunst voor de samenleving doet.

Tot slot is er een dankwoord en applaus voor het projectteam van de conferentie en de publicatie bestaande uit Nicole Stellingwerf, Hanny Spierenburg, Amalia Deekman, Ellis Buis (allen van Kunstfactor) en Mirjam Andries (MOVISIE).